
Agresiunea Federației Ruse împotriva Ucrainei – atac la adresa sistemului internațional de securitate, bazat pe norme

*The Russian Federation's Aggression
against Ukraine - an attack against
the international law-based security system*

Dr. Dragoș-Adrian BANTAȘ*
Drd. Sebastian BĂLĂNICĂ**

*Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, București, România;
Universitatea „Nicolae Titulescu” din București, România
e-mail: adrian.bantas@gmail.com

**Facultatea de Științe Politice – Universitatea din București, România

Abstract

În paradigma realistă din cadrul disciplinei relațiilor internaționale, în care statele operează în baza unei analize lucide și raționale a propriilor interese, acțiunile Federației Ruse pe plan internațional pot primi justificări, situate într-o zonă gri, caracterizată prin imprecizie, prin excelență, între necesitatea asigurării propriei securități și dorința de a domina spațiul adiacent centrului său imperial. În acest context, granița dintre prevalența concepțiilor specifice dreptului natural care determină acțiunile specificate și justificarea manifestă a intereselor reale, bazate pe aceste concepții, se estompează pe rând. Ceea ce persistă este refuzul Rusiei de a accepta o ordine internațională, axată pe reguli, văzută ca un cadru conceptual american, în special, și occidental, în general. În acest context, Rusia își însușește, cel puțin la nivel superficial, dezideratul unei astfel de ordini internaționale, dar îl interpretează prin propriul filtru, bazat în special pe dreptul natural.

In the realistic paradigm within the discipline of international relations in which states act based on a lucid and rational analysis of their own interests, the actions of the Russian Federation at the international level can be given justifications located in a gray area characterized by imprecision par excellence, between the necessity of ensuring its own security and the desire to dominate the space adjacent to its imperial center. In this context, the boundary between the prevalence of the conceptions specific to the natural law that determine the specified actions and the manifest justification of real interests based on these conceptions blurs in turn. What persists is Russia's refusal to accept a rules-based international order, seen as a conceptual framework of America in particular and Western origin in general. In this context, Russia takes, at least on a superficial level, the desideratum of such an international order, but interprets it through its own filter, based in particular on natural law.

Cuvinte-cheie:

Rusia; realism; constructivism; drept natural; utilizarea forței; ordine internațională; drept pozitiv.

Keywords:

Russia; realism; constructivism; natural law; use of force; international order; positive law.

Trăim clipe¹ la care nu ne-am dorit niciodată să fim martori. În urmă cu mai bine de un an și jumătate, invocând motive istorice și pretexte de drept internațional public, președintele Federației Ruse a decis să transforme în realitate ceea ce mulți dintre noi nu credeam că se va mai întâmpla, în ciuda numeroaselor avertismente. Acesta a decis, în mod concret, să lanseze o agresiune militară împotriva unui stat suveran, astfel încât acesta să nu-și poată exercita liber atributele suveranității naționale, așa cum sunt definite în acordurile internaționale.

Desigur, chiar și simpla enunțare a acestor motive poate părea absurdă. În anul 2023, avem pretenția că relațiile internaționale funcționează pe baza dreptului internațional. Acest lucru se datorează faptului că, după experiența devastatoare a Celui de-Al Doilea Război Mondial, reprezentanții statelor lumii și-au dat seama că, în absența dreptului internațional, singura bază pe care se desfășoară interacțiunile dintre state este forța. Cu toate acestea, recurgerea la forță, în contextul progreselor tehnologice din secolele XX și XXI, conduce la o asemenea amploare a pierderilor de vieți omenești și a distrugerilor materiale încât devine pur și simplu inacceptabilă.

Cu toate acestea, nu toți actorii internaționali acceptă preeminența dreptului internațional asupra forței, atunci când este vorba de urmărirea propriilor interese sau, dacă o acceptă la nivel teoretic, îi conferă valențe care îi subminează până la disoluție scopul principal – acela de a contribui la construirea unui climat de pace și securitate globală. Motivul cel mai des invocat pentru această respingere este presupunerea că conceptul de ordine internațională bazată pe drept este folosit ca un instrument de promovare a aplicării soluțiilor juridice uniforme în contexte sociale și culturale diferite (Popa 2016, 61), și chiar pentru impunerea unei ordini globale, în care valorile și criteriile de piață, cum ar fi eficiența și utilitatea, tind să obtureze și chiar să înlocuiască valorile străine pieței, precum solidaritatea socială, echitatea sau implicarea civică, modificând alocarea resurselor în societate (Popa 2021, 81). De exemplu, într-unul dintre discursurile sale din timpul desfășurării agresiunii împotriva Ucrainei², președintele Federației Ruse a contestat însăși ordinea internațională bazată pe reguli și, implicit, și-a exprimat preferința sau sprijinul pentru o ordine internațională bazată pe forță (ca unică variantă la ordinea internațională bazată pe reguli). O asemenea atitudine este, în sine, o sursă de amenințări la adresa securității statelor și a sistemului, dar, atunci când provine de la unul dintre cele mai puternice state din sistem, devine o amenințare, direct sau indirect, pentru aproape toți ceilalți actori.

Cu toate acestea, dreptul internațional este guvernat de o serie de principii fundamentale. Printre acestea, principiul egalității suverane a statelor este atât de important încât a fost consacrat în Articolul 2 din Carta Națiunilor

¹ La momentul redactării acestor rânduri.

² Pentru aspecte relevante din cadrul discursului, a se vedea Gabriel Glickman, "Putin rejecting the rules-based global order makes the world more dangerous", <https://www.washingtonpost.com/made-by-history/2022/10/16/putin-rejecting-rules-based-global-order-makes-world-more-dangerous/>, 16.10.2022, accesat 04.09.2023.

Unite, care poate fi considerată „constituția” comunității internaționale. De asemenea, în același articol, este consacrat un alt principiu definitoriu al dreptului internațional, și anume acela de a nu recurge la forță sau la amenințarea cu forța. Ambele principii sunt încălcate într-un mod flagrant și de neconceput în aceste zile.

Astfel, avem acum o confruntare între două paradigme ale dreptului internațional, și anume cea pozitivistă – exprimată de partea occidentală – și cea naturalistă, prezentată de Rusia. Mai mult decât atât, acest clivaj are rădăcini mult mai adânci, paradigma pozitivistă având originea în jurul dreptului războiului, fiind folosită de statele occidentale. Pe de altă parte, Rusia a manifestat întotdeauna o înclinație spre zona dreptului natural, cel mai evident fiind prin leitmotivele utilizate de-a lungul timpului. De la conceptul celei de-a treia Rome până la panslavismul din secolul al XIX-lea, Rusia a folosit diverse concepte care au fost stabilite în jurul conceptului de „drept divin” și al ideilor exprimate în cadrul dreptului natural. Desigur, aceste două forme – pozitivistă și, respectiv, naturalistă – nu sunt singurele sub care pot fi evidențiate divergențele la nivel perceptual și conceptual dintre Rusia și statele occidentale, una fiind semnificativă și destul de recurentă, mai ales la nivel istoriografic.

Dreptul pozitiv și dreptul natural, ca fundamente conceptuale ale ordinii internaționale bazate pe norme, respectiv ale celei bazate pe forță

În acest sens, am ales să ilustrăm cele două paradigme prin referire la fundamentul teoretic al fiecăruia dintre reprezentanții lor de frunte. Astfel, pentru partea de drept pozitiv, a fost ales Cornelius van Bynkershoek, iar pentru dreptul natural, Moise Maimonide. Considerat unul dintre juriștii importanți ai secolului al XVIII-lea, Cornelius van Bynkershoek a contribuit la dezvoltarea dreptului internațional. Influențele lui Van Bynkershoek se regăsesc atât în domeniul dreptului public, cât și în cel al dreptului maritim și al dreptului pozitiv (Akashi 1998, passim). De asemenea, secolul al XVIII-lea a fost perioada în care s-au pus bazele școlii pozitivismului juridic – un alt punct important care va influența activitatea juriștilor din acea perioadă.

Moshe ben Maimon – cunoscut sub numele de Moise Maimonide – este cel mai adesea identificat cu lucrările sale de teologie, filozofie sau astronomie, dar a avut contribuții importante și în domeniul dreptului. Printre acestea, se numără ideile sale privind dreptul natural. Desfășurându-și activitatea în secolul al XII-lea, Maimonide dispunea deja de un material complex și bogat în ceea ce privește dreptul natural, în condițiile în care acest studiu – și ideile care l-au fundamentat – își au originea în Grecia Antică.

Prin reprezentativitatea pe care atât van Bynkershoek, cât și Maimonide o aduc dreptului pozitiv, respectiv dreptului natural, se oferă fundamentul teoretic al celor

două paradigme evidențiate. Reprezentativitatea derivă din considerente de importanță în domeniu, precum și din contribuțiile lor în domeniile respective. Astfel, van Bynkershoek a încercat să clarifice anumite concepte și viziuni ale pozitivismului, folosind o metodologie care i-a permis să aibă o perspectivă de ansamblu asupra pozitivismului și, mai ales, un aparat critic foarte dezvoltat – de aici, și elementele de subtilitate în înțelegerea dreptului internațional în viziunea sa, cum ar fi utilizarea sau importanța rațiunii și a normei cutumiare. Pe de altă parte, Maimonide a fost capabil să înțeleagă, să asimileze și să utilizeze elementele de drept natural, descrise de predecesorii săi, pentru a-și formula propria viziune asupra acestei probleme. De la Platon și Aristotel, la Zenon și Chrysippus și până la operele patristice, elemente din cadrul acestora pot fi regăsite – în diferite forme – în lucrările și ideile lui Maimonide care tratează dreptul natural; o viziune care încorporează un utilitarism incipient, generalități și particularități ale legilor, moralitatea societății, contextul politic și relațiile de interdependență (Miller 2019, passim).

Federația Rusă și comportamentul bazat pe dreptul forței în relațiile internaționale. Rusia și dreptul natural

Dacă, în conformitate cu principiul egalității suverane, fiecare stat se bucură de exact aceeași capacitate de a dobândi drepturi și de a-și asuma obligații internaționale ca și alte state, dacă fiecărui stat îi este permis orice comportament care nu contravine dreptului internațional și dacă, în aceeași idee, niciunui stat nu i se poate interzice să întreprindă vreo acțiune conformă cu acest set de reguli, în baza cărui principiu Rusia își poate aroga pretenția de a cenzura alegerile unui alt stat, în funcție de propriile interese? Absurditatea unei astfel de afirmații ar putea părea evidentă, dacă nu am lua în considerare faptul că, pentru Rusia, *toate statele sunt egale, dar unele sunt mai egale decât altele*, situație care nu poate avea loc decât într-o ordine internațională bazată pe forță, în care capacitatea unui stat de a-și realiza interesele este direct proporțională cu capacitatea sa de a impune constrângeri asupra voinței unui alt stat, în comparație cu ordinea internațională bazată pe reguli, în care dreptul internațional impune constrângeri asupra acțiunilor statelor, iar acestea din urmă acționează pentru a influența voința celorlalți participanți la relațiile internaționale, pentru a promulga norme de drept internațional³ conforme cu interesele lor sau pentru a le interpreta pe cele existente în acest sens.

Deși urmărirea propriilor interese este prezentă în ambele situații, se poate observa clar că cea de-a doua paradigmă conduce la urmărirea acestora într-o manieră pașnică, în absența folosirii forței, ceea ce reduce semnificativ numărul și intensitatea amenințărilor la adresa securității actorilor internaționali și a sistemului în ansamblu, în comparație cu prima situație. Problema pe care Occidentul o întâmpină în transformarea dorită (și absolut

³ Pentru că, la urma urmei, statele sunt creatorii dreptului internațional.

firească) a Rusiei într-un actor internațional care nu mai reprezintă o amenințare pentru vecinii din proximitatea sa și chiar pentru cei mai îndepărtați este că Rusia își percepe interesele de securitate vechi (dar, mai ales, pe cele de la invazia napoleoniană, de la începutul secolului al XIX-lea) ca fiind în mod necesar contrare celor ale majorității celorlalte state (sau cel puțin ale celor care nu-i acceptă dominația).

Mai exact, Rusia își percepe propria securitate ca fiind în legătură directă cu capacitatea sa de a amenința acele state din partea cărora percepe vreo amenințare, inclusiv prin utilizarea întregii sale capacități militare (care include și „forțele de descurajare strategică” – a se citi *arme nucleare*) împotriva respectivelor state. Cu alte cuvinte, Rusia se simte în siguranță atunci când poate amenința alți actori internaționali cu utilizarea forței. Orice mișcare a acestora de a-și consolida capacitatea de rezistență în fața amenințărilor rusești este văzută de Rusia ca o amenințare la adresa propriei sale securități. Într-o formulare simplă, neacademică, dar elocventă, Rusia transmite următorul mesaj: *întărirea capacității voastre de apărare mă amenință, deoarece reduce capacitatea mea de a vă amenința.*

De aici, și insistența cu care Rusia respinge aderarea la NATO a statelor vecine. Afirmatia că aderarea la NATO a acestor state ar fi o manevră politico-militară care ar preceda un atac armat împotriva Rusiei nu este altceva decât un discurs manipulator atât de evident încât doar adeptii înrăiți ai eurasianismului putinist ar putea fi influențați de astfel de afirmații⁴. Prevederile Articolului 5 din Tratatul Atlanticului de Nord sunt formulate suficient de clar pentru a exclude aplicarea dispoziției în cauză în vederea unei acțiuni ofensive a Alianței împotriva oricărui inamic. În schimb, dispozițiile aceluiși articol includ obligația unor acțiuni defensive comune, în cazul unui atac armat îndreptat împotriva oricărui membru al Organizației Tratatului Atlanticului de Nord.

Mai mult, în textul Articolului 5 din Tratatul Atlanticului de Nord⁵, referirile la natura defensivă a acțiunilor care pot fi inițiate în temeiul acestuia sunt cu atât mai clare, cu cât sunt completate de menționarea explicită a faptului că acțiunile respective se încadrează în ansamblul măsurilor de *autoapărare*

⁴ Dar pe noi nu ne îngrijorează, deoarece putinismul lor este atât de agresiv încât ar fi dispuși să susțină orice nonsens, promovat de Moscova.

⁵ Pe care, pentru mai multă claritate, îl reproducem mai jos:

„Părțile convin că un atac armat împotriva uneia sau mai multora dintre ele, în Europa sau în America de Nord, va fi considerat un atac împotriva tuturor părților și, în consecință, sunt de acord că, dacă are loc un asemenea atac armat, fiecare dintre ele, în exercitarea dreptului la autoapărare individuală sau colectivă, recunoscut prin art. 51 din Carta Organizației Națiunilor Unite, va sprijini partea sau părțile atacate, prin realizarea imediată, individual și împreună cu celelalte părți, a oricărei acțiuni pe care o consideră necesară, inclusiv folosirea forței armate, în vederea restabilirii și menținerii securității în spațiul Atlanticului de Nord.

Orice astfel de atac armat și toate măsurile adoptate ca urmare a acestuia vor fi imediat aduse la cunoștință Consiliului de Securitate. Aceste măsuri vor înceta după adoptarea de către Consiliul de Securitate a măsurilor necesare pentru restabilirea și menținerea păcii și securității internaționale”.

individuală sau colectivă, permise de norma Articolului 51 din Carta Națiunilor Unite. Prevederile acestui articol⁶ permit, în mod similar, art. 51 alin. 5 din Tratatul Atlanticului de Nord, statelor membre ale Organizației Națiunilor Unite să efectueze acțiuni militare defensive numai în situația în care împotriva lor se execută un atac armat și cu condiția încetării imediate a acestora, dacă Consiliul de Securitate al ONU dispune măsuri de combatere a agresiunii armate respective.

Observăm în dispozițiile citate doar referiri la noțiunea de autoapărare. În acest caz, de ce este Rusia atât de preocupată de aderarea statelor vecine la NATO? De ce se opune cu atâta vehemență acestui lucru? De ce vede aderarea în cauză ca pe o amenințare la adresa propriei sale securități?

Evident, aceasta nu se găsește prin instalarea de arme nucleare ofensive americane pe teritoriul acestor state. Experiența celor peste 30 de ani care au trecut de la destrămarea Uniunii Sovietice nu a dezvăluit niciun exemplu de instalare de arme nucleare pe teritoriul fostelor state comuniste sau ex-sovietice care au dobândit statutul de membri ai NATO. Mai mult decât atât, ne întrebăm de ce Rusia este atât de îngrijorată de această posibilitate, dar nu percepe, ca pe o amenințare similară, prezența armelor nucleare americane în Turcia, care, deși nu se învecinează cu Rusia, se află la o distanță mică, din punct de vedere strategic, de statul rus.

Se știe că, începând cu anii '50, Turcia a găzduit diferite tipuri de arme nucleare americane, de la rachete balistice la bombe care rămân și astăzi în depozitele bazei americane de la Incirlik. Cu toate acestea, o analiză relativ simplă a documentelor publicate, de exemplu, de site-ul „nsarchive.gwu.edu” arată cum, după încheierea Războiului Rece, numărul și puterea armelor nucleare americane prezente în Turcia și în Europa de Vest nu au făcut decât să se reducă, de la sistemele de rachete balistice cu încărcătură nucleară existente în Turcia până la destrămarea URSS, la aproximativ 20 de bombe cu încărcătură nucleară lansate din avion. În plus, o tendință similară a urmat în cazul armelor nucleare americane desfășurate în Germania, Italia, Belgia și Țările de Jos. Așadar, din perspectiva Rusiei, în ciuda aderării statelor est-europene la NATO, intensitatea amenințării nucleare venite din partea Statelor Unite ale Americii nu numai că *nu a crescut* după prăbușirea URSS, *ba chiar a scăzut!*

În plus față de această idee, în perioada de după destrămarea Uniunii Sovietice, Statele Unite și celelalte puteri nucleare membre ale NATO nu au folosit

⁶ Pe care, în mod similar, îl redăm mai jos:

„Nici o dispoziție din prezenta Cartă nu va aduce atingere dreptului inerent de autoapărare individuală sau colectivă în cazul în care se produce un atac armat împotriva unui Membru al Națiunilor Unite, până când Consiliul de Securitate va fi luat măsurile necesare pentru menținerea păcii și securității internaționale. Măsurile luate de Membri în exercitarea acestui drept de autoapărare vor fi aduse imediat la cunoștința Consiliului de Securitate și nu vor afecta în nici un fel puterea și îndatorirea Consiliului de Securitate, în temeiul prezentei Carte, de a întreprinde oricând acțiunile pe care le va socoti necesare pentru menținerea sau restabilirea păcii și securității internaționale”.

amenințarea nucleară și nu au făcut referiri publice interpretabile legate de utilizarea acestui armament.

Potrivit surselor disponibile online (Blume 2022), ultimul test nuclear american a avut loc acum aproape 30 de ani, la 23 septembrie 1992. De atunci, Statele Unite nu au mai testat un nou dispozitiv nuclear, demonstrând astfel ieșirea din logica amenințării nucleare. În ceea ce privește Rusia, opacitatea statului, precum și reticența de a furniza astfel de informații fac dificilă identificarea testelor nucleare, dar mai multe surse deschise (Sanger și Kramer 2019; Petrescu 2019) tind să plaseze ultimul test nuclear rusesc nu mai devreme de 2019, presupunând că așa-numitul *Incident Nenoska* a fost generat de o astfel de acțiune.

Referitor la amenințarea cu utilizarea armelor nucleare, și aceasta pare a fi un monopol al Federației Ruse, monopol necontestat de statele lumii occidentale. De altfel, pentru a localiza cele mai recente (pentru că, din păcate, nu ne așteptăm să fie ultimele) amenințări ale Rusiei de a folosi arme nucleare, nu trebuie să ne întoarcem în timp mai devreme de momentul scrierii acestor rânduri. De exemplu, într-un discurs televizat, difuzat de televiziunea de stat rusă, Vladimir Putin, președintele Federației Ruse, s-a exprimat în felul următor: „*Ordon ministrului Apărării și șefului Statului Major să pună forțele de descurajare ale armatei ruse în alertă specială de luptă*” (Sîrbu 2022). Ulterior, Serghei Lavrov, ministrul rus de externe, a lansat o amenințare similară, când a precizat că, „*în cazul în care ar avea loc un al treilea război mondial, acesta ar implica arme nucleare și va fi unul distructiv*” (Stan 2022).

Analizând aceste aspecte, nu putem să nu remarcăm concluzia care se desprinde aproape de la sine, și anume că Rusia se simte amenințată de posibilele desfășurări de arme nucleare ale NATO în apropierea granițelor sale doar pentru că ea însăși ar recurge, în situații similare, la amenințarea cu utilizarea armelor nucleare. De asemenea, adevăratele interese ale Rusiei pot fi, în opinia noastră, chiar mai strâns legate de securitatea regimului decât de securitatea statului. Astfel, amenințarea pe care regimul Putin o percepe ca provenind din proliferarea așa-numitelor „*revoluții colorate*” poate fi unul dintre principalii factori care determină Kremlinul să considere de o importanță deosebită existența unor state cu o orientare politică apropiată de a sa, atât pe plan intern, cât și extern, în apropierea granițelor sale. Existența unor astfel de state este văzută de factorii de decizie de la Moscova ca o barieră împotriva unei posibile contagiuni a unei eventuale „*revoluții colorate*” susținute și influențate de puterile occidentale.

Reamintim, în acest punct, afirmațiile teoreticianului relațiilor internaționale Alexander Wendt. În acest sens, el nu neagă afirmațiile „*părintelui*” teoriei postbelice a relațiilor internaționale, Hans Morgenthau, potrivit cărora statele acționează folosindu-și elementele de putere pentru a-și realiza propriile interese (Morgenthau 2007, *passim*), dar le nuanțează, afirmând că interesele nu sunt realități obiective, verificabile empiric, ci construcții socioculturale. Modul în care un stat își percepe

interesele variază în funcție de mediul cultural, idealul etc. al reprezentanților săi și poate varia semnificativ, sub influența evenimentelor istorice (Wendt 2011, *passim*). Acest lucru poate fi valabil în cazul Rusiei, dacă acceptăm posibilitatea unei influențe sporite a excepționalismului rusesc asupra formării percepției intereselor statului rus pe plan internațional.

Principalele componente ale corpusului de idei care alcătuiesc excepționalismul rusesc pot fi identificate ca gravitând în jurul destinului imperial și mesianic al Rusiei. Mai exact, este vorba despre faptul că, percepându-se ca fiind cel mai puternic reprezentant internațional al religiei creștine de confesiune ortodoxă⁷ și, în aceeași ordine de idei, perpetuând mitul „celeia de-a treia Rome”, Rusia și-a articulat, de-a lungul timpului, propria viziune asupra dreptului internațional. În ceea ce privește această viziune⁸, care ajunge aproape invariabil să sprijine acțiunile agresive ale Rusiei, se poate spune că prezintă anumite similitudini cu concepția rabinului Maimonide despre dreptul natural.

În acest punct intervine paradigma dreptului natural, care stă la baza a ceea ce Rusia a încercat să aplice de-a lungul timpului. Astfel, în paradigma naturală, legile trebuie să se bazeze pe rațiune, și nu pe un rezultat al unor acțiuni frivole din care să rezulte un caracter arbitrar. De asemenea, aceasta atribuie caracteristica de raționalitate dreptului națiunilor. Maimonide susține că, în absența unor legi raționale și a moralității societății, aceasta suferă (Jacobs 2012, *passim*). El și-a bazat unele dintre argumentele sale privind dreptul natural pe fundamente teologice. Primele exemple de referiri la dreptul natural apar în *Epistola către Romani* a apostolului Pavel, cel mai vizibil în Capitolul 2 al *Epistolei*. Pe acest fundament vor fi construite, mai apoi, lucrările lui Barnaba, discipolul apostolului Pavel, ale papei Clement I (Clement Romanul), ale lui Policarp de Smirna, ale lui Hermas – fratele Papei Pius I – și ale lui Ignatie (Teoforul) al Antiohiei, care vor împleti dreptul natural cu morala și teologia (Crowe 1977, 52-57). Încercări în acest sens au existat încă dinainte de scrierea *Epistolei către Romani*, de către Filon din Alexandria, iar unele linii ale gnosticilor vor continua în paralel, cum ar fi Valentinus (sec. II î.Hr.) sau Basilides (sec. II î.Hr.) (Crowe 1977, 52-58).

Irineu de Lyon (secolele II-III î.Hr.) va continua, de asemenea, pe linia moralei dreptului natural prin viziuni teologice. În același interval de timp, Clement al Alexandriei va duce mai departe încercările lui Filon al Alexandriei, despre lege și dreapta rațiune, un concept care apare și la Cicero. Tertulian a identificat legea naturală ca mijloc de pacificare prin perspectiva naturalist-egalitaristă, și a discutat inclusiv despre dimensiunea sa teologică. Origen, discipolul lui Clement din Alexandria, inspirat și el de stoicul Cleanthes din Assos, va aborda, de asemenea, primatul naturii – implicit al dreptului natural – asupra altor legi (Ramelli 2009, *passim*; Crowe 1977, 52-62).

⁷A se vedea, în acest sens, rolul de protector al creștinilor din Imperiul Otoman, majoritatea de rit ortodox, impus acestora din urmă prin tratatele care au urmat războaielor ruso-turce succesive, începând cu tratatul de la Kuciuk-Kainargi, în urma războiului dintre anii 1768 și 1774.

⁸Despre care, din acest motiv, credem că nu poate fi considerată decât o narațiune cu aparență juridică, menită să dea o formă acceptabilă (pe plan intern și parțial extern – în rândul propriilor aliați, de altfel un cerc din ce în ce mai restrâns) unei politici care, în esența ei, rămâne una de putere.

Un alt aspect interesant pe care Maimonide îl aduce în discuție este cel al caracterului utilitarist al legilor – în paradigma dreptului natural. El consideră că generalitățile unei legi constituie caracterul utilitarist, fiind formulate tocmai pentru îndeplinirea unui astfel de scop. Pe de altă parte, particularitățile unei legi nu împărtășeau același caracter utilitarist, ci mai degrabă unul moralizator. Cu toate acestea, Maimonide nu a considerat că particularitățile unei legi trebuie studiate din punct de vedere causal, acestea fiind mai degrabă inerente și individualizate la nivelul societății. Astfel, în timp ce cauza generalităților era reprezentată de rațiuni utilitariste, particularitățile nu aveau – în viziunea lui Maimonide – un caracter causal specific. Mai mult, funcția reglementărilor legislative era aceea de a susține normele sociale și politice (Jacobs 2012, *passim*).

Maimonide – prin prisma viziunii sale asupra dreptului natural – formulează unele dileme în această privință. Astfel, unele opinii susțineau că, din cauza naturii duale a legii – utilitaristă și moralizatoare – societatea poate alege mai degrabă o direcție de tip antinomian, ca urmare a unei percepții de duplicitate. De aici, poate deriva ideea că normativitatea poate avea un caracter dispensabil, deoarece, fără utilitarism și fără dimensiunea morală, aceasta își pierde scopul inițial.

Cu alte cuvinte, Rusia a încercat – și încă încearcă – să promoveze anumite politici și idei, bazate pe un fundament moral, de inspirație naturală, cu accente de influență divină (Valliere și Poole 2022, *passim*). Întreaga panoplie de fraze, laitmotive și crezuri, propagate de Moscova de-a lungul timpului prin mijloace atât directe, cât și indirecte, au avut ca scop construirea unei narațiuni care să sprijine aspirațiile și obiectivele imperialiste ale Rusiei. Fie că a fost vorba despre legi, războaie, acțiuni diplomatice, toate acestea – și nu numai – au intrat sub o umbrelă specifică, ce încearcă să inducă ideea că aceste lucruri nu sunt altceva decât o consecință naturală a drepturilor pe care Rusia, prin însăși existența ei, le-a avut (Cucciolla 2019, *passim*). Contestarea sau punerea sub semnul întrebării a oricăreia dintre aceste premise, indiferent dacă a fost internă sau externă, a declanșat acțiuni represive, pe care niciunul dintre regimurile care au venit la putere – fie ele imperialiste, dictatoriale comuniste sau autoritare iliberale – nu a simțit o oarecare reticență în aplicarea lor. Desigur, pe parcurs, narațiunea a suferit modificări, pentru a se putea încadra în obiectivele temporale ale actorilor care reprezentau conducerea (Laruelle 2019, *passim*).

Cu toate acestea, fundamentul a rămas același – tocmai pentru că era destul de simplist și maleabil –, și anume că un drept natural, creat în mod divin, conferea Rusiei prerogative imense, lucru pe care Occidentul decadent și, în esență, orice oponent al regimului de la acel moment nu le puteau accepta din diverse motive care, adesea, nu făceau altceva decât să alimenteze o teorie de tip dușman invizibil (Hill și Cappelli 2010, *passim*). Aceste mesaje și-au găsit ecou nu doar pe planul intern al Rusiei, de la Moscova și Sankt Petersburg până în Siberia și Vladivostok, ci și în afara spațiului rusesc.

Narațiunea a fost preluată și chiar adaptată în funcție de nevoile altor actori care se aflau, într-o formă sau alta, în sfera de influență rusă. Rusia a încurajat și chiar a susținut această propagare tocmai pentru a induce, în cele din urmă, ideile susținute de panslavism și în spatele cărora nu ar fi existat nimic altceva decât dominația rusă pentru o mare parte a Europei de Est și a Balcanilor ([Suslov 2012](#), 575-595; [Black 2019](#), *passim*). Paradigma naturală și caracterul său moral au fost foarte bine conectate la filierele naționaliste și conservatoare, insistând că această paradigmă vine ca un răspuns salvator la ideologiile actuale care, potrivit acesteia, nu au făcut altceva decât să contribuie majoritar la statu-quo-ul actual, sub influența diferitelor crize. O astfel de narațiune a funcționat foarte bine pentru acest segment de populație și, în cele din urmă, pentru electoratul din Europa de Est, în unele cazuri prinzând contur chiar și în țările occidentale ([Martinelli 2018](#), *passim*). Dar ceea ce îi lipsește acestei narațiuni este exact ceea ce îi acuză pe ceilalți că nu fac, și anume partea de căutare și oferire de soluții. În afară de un discurs care se dorește a fi mobilizator, această versiune a narațiunii nu oferă decât un spectru larg de iluzii.

În acest sens, Rusia se opune paradigmei pozitivistice, punând în contrast versiunea naturală a dreptului internațional. Ceea ce aduce paradigma pozitivistă este exact statul de drept care se stabilește pe baza unor acorduri la nivel comunitar și, prin extensie, la nivel statal. De fapt, Rusia este cea care încearcă să exploateze zona de drept versus moralitate, susținând că multe dintre normele internaționale sunt făcute cu rea intenție, în detrimentul statelor care au alte viziuni decât cele ale Occidentului ([Samokhvalov 2017](#), *passim*). Întregul fundament este concretizat de dorințele Rusiei – exprimate într-un mod foarte vizibil –, de a crea o nouă paradigmă la nivel mondial. Desigur, o astfel de nouă ordine nu poate avea altă cale decât cea dirijată de Moscova. Mai mult decât atât, aparatul de propagandă se străduiește să mascheze aceste lucruri prin crearea unei imagini în care statul rus este asuprit și neînțeleș de Occidentul decadent ([Schulze 2018](#), 57-85).

Una dintre ideile care stau la baza dreptului pozitiv a fost aceea că o instanță de judecată nu aplică regulile în mod general, ci mai degrabă aplică un set de reguli – într-un mod special – care sunt convenite sau, după caz, impuse de către autoritățile unei comunități. Pe de altă parte, aceleași voci au fost de părere că, chiar și în situația în care setul particular de reguli/legile era aplicat de o instanță, acest lucru nu însemna că legea respectivă – prin aplicarea ei – putea echivala cu conceptul de justiție; altfel spus, era foarte probabil ca aplicarea unei legi să nu îndeplinească criteriul de justiție ([MacCormick și Weinberger 1986](#), *passim*; [Murphy 2005](#), 4-24). Chiar dacă o lege ar fi putut totuși să echivaleze cu justiția, aceasta nu ar fi putut echivala cu regulile moralității. În timp ce o normă morală definește, în termeni generali, acțiunile și caracteristicile comportamentului moral, legea este obligată să exemplifice și să precizeze condițiile necesare pentru respectarea acesteia. În cele din urmă, s-a constatat că, fără cooperarea și armonizarea condițiilor descrise, într-o societate, criteriul de interdependență – a membrilor societății, în raport cu individul – nu ar fi putut fi îndeplinit, deoarece membrii unei societăți se bazau

pe un statu-quo care impunea respectarea unor norme de conduită moral-juridică (MacCormick și Weinberger 1986, *passim*; Murphy 2005, 10-19).

Prin urmare, o lege aparținând dreptului pozitiv trebuia să aibă o claritate determinantă, un caracter specific – care să conducă de la definiții generale la exemple particulare – și, în acest fel, să fie capabilă să asigure o normă de conduită adecvată la nivelul societății. Desigur, prin intermediul acestor tipuri de legi (inclusiv al elementelor procedurale), dreptul pozitiv menține o strânsă legătură cu dimensiunea morală. Există, prin urmare, riscul ca, în cazul unui potențial dezechilibru al celor două domenii – juridic și moral –, dreptul pozitiv să fie uneori caracterizat ca fiind mai degrabă de o valoare arbitrară (Murphy 2005, 10-19; George 1996, *passim*).

Rezultă astfel o dualitate a dreptului pozitiv, și anume că, pe de o parte, în percepția sa – la nivel descriptiv și empiric –, legea provine dintr-o impunere deliberată și, prin urmare, este mai degrabă promulgată sau postulată, fără a avea un caracter arbitrar. Pe de altă parte, la nivel normativ, dreptul pozitiv arată uneori că, în ceea ce privește conținutul, o normă juridică poate fi lipsită de moralitate la nivel intrinsec – sau chiar la nivel universal – ori poate fi susținută de o forță moralizatoare; prin urmare, caracterul este arbitrar (Murphy 2005, *passim*).

Această viziune pozitivistă – a primatului autorității suverane – se reflectă cel mai bine în ideile lui van Bynkershoek despre război. Acesta descrie atât indivizii, cât și entitățile statale sub forma unor actori independenți, eliminând specificitatea războiului, fie el public sau privat, și presupunând un cadru bazat pe universalitate. Dezvoltând ideile lui Hugo Grotius, van Bynkershoek vedea războiul nu ca pe o acțiune, ci ca pe o condiție a statului – referindu-se la autoritatea suverană. De asemenea, războiul putea avea loc doar între entități statale – sau indivizi, de altfel – care nu aveau o autoritate suverană care să le controleze; astfel, doar autoritatea suverană putea declanșa condiția de război. Perspectiva pozitivistă a lui Van Bynkershoek susținea că izbucnirea războiului putea îndeplini întregul cadru juridic, chiar și atunci când nu exista o declarație oficială care să anunțe începerea războiului – în acest punct, contrazicând ideile naturaliste ale lui Grotius, care avea o viziune mult mai restrictivă asupra necesității unei declarații oficiale de război (Ballis 1937, 137-138). Dar punctul de vedere al lui van Bynkershoek a fost demonstrat de practică: el a oferit mai multe exemple de războaie care au început fără declarații oficiale, care nu au fost încadrate ca fiind ilegale, din cauza lipsei documentelor de declarație. Pe de altă parte, van Bynkershoek a susținut că absența condiției de război poate fi cauzată doar de respectarea drepturilor și libertăților codificate prin legi și tratate – arătând astfel, din nou, independența relației față de autoritatea suverană, ordinea socială și rațiunea. În ceea ce privește ideea de neutralitate, van Bynkershoek a acceptat-o dintr-un punct de vedere mai degrabă cutumiar, dar care poate fi realizată în absența obligațiilor – scrise în tratate – față de una dintre părțile beligerante, asociată cu lipsa participării directe (Ballis 1937, *passim*).

Rusia se încadrează perfect în exemplele date de van Bynkershoek cu privire la izbucnirea războaielor fără o declarație prealabilă. Mai mult, în cazul actual – cel ucrainean – Rusia merge chiar mai departe și neagă faptul că poartă un război și maschează totul sub ideea de sprijin direct al minorităților asuprite, adică al populației ruse din republicile separatiste. Același motiv a fost folosit de Rusia în 2014 și s-a perpetuat în majoritatea conflictelor de după anii '90 în care a fost implicată (Friedman 2018, *passim*). Acest pretext reușește, pe de o parte, să se încadreze în paradigma naturalistă, cea a moralității și a nevoii de a-și ajuta aproapele, dar și să încalce principiile dreptului pozitiv privind declarațiile de război și justificarea actului de război. Nu este nici prima, nici ultima dată când Rusia va recurge la astfel de mijloace pentru a-și susține acțiunile, dar se pare că aceste rămășițe ale bastionului naturalist încep să se clatine din ce în ce mai mult (Laruelle 2019, *passim*).

Percepția Rusiei asupra relațiilor internaționale – constanță în schimbare sau doar constanță? De la „perimetrele de securitate”, realizate în urma Celui de-Al Doilea Război Mondial, la Rusia lui Vladimir Putin

De trei ori în mai puțin de un secol, Germania (Prusia) și Franța au considerat că realizarea intereselor lor poate fi obținută prin mijloace care includ confruntarea armată. Acest lucru a dus la Războiul franco-prusac (1870-1871), la Primul Război Mondial și la Al Doilea Război Mondial⁹. După Cel de-Al Doilea Război Mondial însă, sub influența amenințării sovietice și a orientărilor politicii externe americane, atât Franța, cât și Germania au realizat că interesul fiecăreia dintre ele nu mai este centrat pe expansiunea teritorială, obținută prin mijloace militare, ci pe menținerea păcii și realizarea prosperității socioeconomice, înlocuind, astfel, confruntarea cu integrarea, dând naștere Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului și Comunității Economice Europene. În aproximativ același interval, Rusia a intrat în conflict, practic, cu toți vecinii săi (de la Imperiile German, Austro-Ungar și Otoman, la Iran, China, Japonia, din nou Germania, România, Finlanda, din nou Japonia și din nou China, Afghanistan, Georgia sau Ucraina, în speranța de a nu fi omis vreun exemplu din această extinsă enumerare) și continuă să facă acest lucru în momentele în care scriem aceste rânduri.

Prin urmare, o schimbare de percepție la nivelul conducerii celor două state a determinat o schimbare similară în materie de reprezentare a interesului național. În Rusia, însă, o astfel de schimbare de percepție, cel puțin una de durată, nu a avut loc niciodată. Așa după cum am demonstrat într-un demers anterior (Bantaș și Bălănică 2013, 105-119) și cum au arătat numeroși alți doctrinari, geopolitica Rusiei a rămas, în liniile sale fundamentale, aceeași din secolul al XV-lea, de la Ivan al III-lea și până în prezent. Iar această geopolitică

⁹Desigur, cauzele ultimelor două sunt mai complexe, dar ambele implică, printre episoadele principale, confruntarea franco-germană.

s-a bazat pe câteva coordonate fundamentale, cum ar fi nevoia Rusiei de a ieși dintr-o încercuire strategică, percepută de civilizațiile maritime, nevoia de a-și asigura accesul la mările calde și nevoia de a crea succesiv „perimetre de securitate” față de statele vecine, pentru a proteja centrul puterii imperiale rusești.

Problema cu această tendință este că nu știm unde se oprește și dacă se va opri vreodată. Prin crearea unui perimetru de securitate în jurul centrului imperial (al Rusiei în granițele de astăzi, de exemplu), un perimetru format din fostele state sovietice (cum ar fi Ucraina), se poate considera că Rusia și-a atins propriile aspirații de securitate. Dar ce împiedică Rusia, după o perioadă de timp, să considere că Ucraina și Belarus, prin legăturile lor cu statul rus¹⁰, au devenit parte a centrului imperial și, prin urmare, este nevoie de un nou perimetru de securitate care să le protejeze, format din state precum România, Polonia etc.?

¹⁰ De care adepții eurasianismului putinist sunt convingeți, justificând și dispariția statalității lor și disoluția lor în statul rus, după cum a explicat însuși Vladimir Putin în discursul care a precedat recunoașterea republicilor Donețk și Luhansk.

De altfel, istoria ne amintește că acest lucru s-a întâmplat în timpul Celui de-Al Doilea Război Mondial, la sfârșitul căruia întreaga Europă de Est a ajuns să fie ocupată de Armata Roșie. După această ocupație, URSS nu a fost mulțumită de perimetrul de securitate creat, ci a început să facă presiuni asupra Turciei pentru concesii teritoriale și în ceea ce privește regimul Strâmtorilor (ceea ce a precipitat integrarea Greciei și Turciei în NATO) și chiar a revendicat drepturi privind fosta colonie italiană din Libia.

De asemenea, dacă interesele regimului Putin sunt mai degrabă legate de crearea unei bariere de protecție împotriva „revoluțiilor colorate”, atunci ni se pare puțin probabil ca acestea să fie supuse vreunui proces de revizuire în viitorul apropiat, deoarece un astfel de proces ar însemna că respectivul regim nu-și mai consideră propria supraviețuire ca fiind interesul său principal, ceea ce contravine nu numai concluziilor analizelor privind comportamentul trecut al Rusiei și al regimurilor sale, pe plan intern și extern, ci și naturii umane în sine. În absența unor mecanisme de control intern care să limiteze sau să restrângă posibilitatea unui regim de a se perpetua în exercitarea puterii, regimul în cauză nu va ezita să considere această perpetuare ca fiind interesul său principal; or, în ceea ce privește Rusia, nu observăm existența unor astfel de constrângeri constituționale, politice sau sociale. Prin urmare, nu observăm posibilitatea existenței vreunei baze pentru o viitoare cooperare între Rusia și statele pe care le consideră ținte ale direcțiilor sale viitoare de agresiune. Mai mult, o asemenea bază nu poate fi obținută decât pornind de la un proces de integrare gradual, concomitent cu evoluțiile economice și politice la nivel național și internațional (Salomia și Mihalache 2016, 166), după exemplul oferit de Uniunea Europeană, care dovedește că legăturile care merg dincolo de limitele statelor-națiune, ținând de adeziunea voluntară și transformarea pașnică (Dumitrașcu 2006, 174) sunt cele mai durabile.

Concluzii: Ce este de făcut?

În esență, ceea ce afirmăm este că Rusia își percepe interesele de stat și de securitate într-un mod profund eronat, care nu este motivat de realitatea empirică, ci de convingerea autoindusă de propriul destin imperial. În această idee, reiterăm faptul că securitatea unui stat nu poate fi urmărită prin afectarea securității unui alt stat, prin interferarea dreptului acestuia de a încheia acorduri internaționale pe care, în baza principiului egalității suverane a statelor, dorește să le încheie, sau, mai mult, prin negarea dreptului la existență al unui stat pe baza unor argumente istorice tendențioase. Dacă relațiile dintre state s-ar baza pe argumente istorice, lumea ar fi un teatru de război perpetuu, deoarece fiecare stat, își poate alege o perioadă preferată din istorie la care dorește să se întoarcă, perioadă care ar fi cu siguranță incompatibilă cu așteptările unui alt stat.

Singura bază durabilă pe care se pot dezvolta relațiile dintre state este dreptul internațional, ale cărui norme și principii fundamentale includ interdicția utilizării forței și a amenințării cu forța. Până când Rusia nu va înțelege acest lucru, nu va fi decât o amenințare perpetuă la adresa securității întregii lumi și, prin urmare, întreaga lume este obligată să răspundă la această amenințare prin izolarea și sărăcirea Rusiei cu orice preț, astfel încât aceasta să realizeze, printr-un șoc similar celor suferite de Germania și Japonia la sfârșitul Celui de-Al Doilea Război Mondial, că războiul de agresiune nu este și nu poate fi un instrument de atingere a obiectivelor statelor.

Referințe

- Akashi, Kinji.** 1998. *Cornelius van Bynkershoek: His Role in the History of International Law*. Martinus Nijhoff Publishers.
- Ballis, William.** 1937. *The Legal Position of War: Changes in its Practice and Theory from Plato to Vattel*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Bantaș, Dragoș-Adrian și Sebastian Bălănică.** 2013. „Acțiunile Federației Ruse din perspectiva responsabilității individuale.” *Buletinul Universității Naționale de Apărare*, Nr. 2: 105–119.
- Black, Cyril E.** 2019. *Understanding Soviet Politics: The Perspective Of Russian History*. New York: Routledge.
- Blume, Lesley M.M.** 2022. ”U.S. nuclear testing’s devastating legacy lingers, 30 years after moratorium”. www.nationalgeographic.com.
- Crowe, Michael Bertram.** 1977. *The Changing Profile of the Natural Law*. Martinus Nijhoff: The Hague.
- Cucciolla, Riccardo Mario.** 2019. *Dimensions and Challenges of Russian Liberalism: Historical Drama and New Prospects*. Switzerland: Springer, Cham.

Dumitrașcu, Mihaela-Augustina. 2006. „Evoluția Comunităților Europene de la integrare economică la integrare politică – implicații asupra ordinii juridice comunitare”. *Analele Universității din București*, Seria Drept, Partea a III-a, București: Editura C.H.Beck.

Friedman, Ofer. 2018. *Russian “Hybrid Warfare”: Resurgence and Politicization*. Oxford: Oxford University Press.

George, Robert P. 1996. *The Autonomy of Law: Essays on Legal Positivism*. Oxford: Oxford University Press.

Hill, Ronald J. și Ottorino Cappelli. 2010. *Putin and Putinism*. London: Routledge.

Jacobs, Jonathan A. 2012. *Religion, and Natural Law: From Plato to Spinoza*. Oxford: Oxford University Press.

Laruelle, Marlene. 2019. *Russian Nationalism: Imaginaries, Doctrines, and Political Battlefields*. New York: Routledge.

MacCormick, Neil și Ota Weinberger. 1986. *An Institutional Theory of Law: New Approaches to Legal Positivism*. Dordrecht: Springer Science.

Martinelli, Alberto. 2018. *When Populism Meets Nationalism: Reflections on Parties in Power*. Milano: Ledizioni - LediPublishing.

Miller, Corey. 2019. *In Search of the Good Life: Through the Eyes of Aristotle, Maimonides, and Aquinas*. Wipf and Stock Publishers.

Morgenthau, Hans J. 2007. *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*. Iași: Editura Polirom.

Murphy, James Bernard. 2005. *The Philosophy of Positive Law: Foundations of Jurisprudence*. New Haven: Yale University.

Petrescu, Ion. 2019. „Adevărul nu a fost rostit până la capăt despre explozia semnalată lângă Severodvinsk”. www.adevarul.ro.

Popa, Monica Florentina. 2016. ”Legal Taxonomies between Pragmatism and the Clash of Civilizations”. *Public Law Review*, No. 1.

—. 2021. ”What the economic analysis of law can’t do – pitfalls and practical implications”. *Juridical Tribune*, no. 11.

Ramelli, Ilaria. 2009. *Hierocles The Stoic: Elements of Ethics, Fragments and Excerpts*. Society of Biblical Literature.

Salomia, Oana Mihaela și Augustin Mihalache. 2016. „Principiul egalității statelor membre în cadrul Uniunii Europene.” *Dreptul*, nr. 1.

Samokhvalov, Vsevolod. 2017. *Russian-European Relations in the Balkans and Black Sea Region: Great Power Identity and the Idea of Europe*. Springer International Publishing, Cham.

Sanger, David E. și Andrew E. Kramer. 2019. ”U.S. Officials Suspect New Nuclear Missile in Explosion That Killed 7 Russians”. www.nytimes.com.

Schulze, Peter W. 2018. *Multipolarity: The Promise of Disharmony*. Frankfurt-on-Main, Campus Verlag GmbH.

Sîrbu, Gheorghe. 2022. „Vladimir Putin ordonă alertă maximă a forțelor de descurajare nucleară”. www.hotnews.ro.

Stan, Alexandru. 2022. „Amenințare fără precedent din partea mâinii drepte a lui Putin. Serghei Lavrov: Al treilea război mondial va fi nuclear”. www.zf.ro.

Suslov, Mikhail. 2012. “Geographical Metanarratives in Russia and the European East: Contemporary Pan-Slavism.” *Eurasian Geography and Economics*, vol. 53, no. 5 : 575–595. doi:<https://doi.org/10.2747/1539-7216.53.5.575>.

Valliere, Paul și Randall A. Poole. 2022. *Law and the Christian Tradition in Modern Russia*. London: Routledge, Taylor & Francis Group.

Wendt, Alexander. 2011. *Teoria socială a politicii internaționale*. Iași: Editura Polirom.